

AUGUSTIN MOCANU

Însemnări despre toiag

Termenii: baston, bătă, cârjă, ciomag, măciucă și toiag, cuvinte de largă circulație în tot spațiul lingvistic al limbii române, împreună cu regionalismele botă, câmpău, măciucă și palțau formează o întreagă grupă de sinonime. În preajma lor stau: arac, ghioagă, joardă, nuia, par, prăjină, rudă, vargă, vergea și, poate, mai sunt și altele. Toate aparțin aceluiași câmp semantic și au suficiente note comune, dar și deosebitoare.

În lunga sa existență, toiagul a îndeplinit și îndeplinește încă o serie de funcții variate și interesante. Una dintre ele, cea principală, este aceea de sprijin în timpul călătoriei, în caz de invaliditate, la bătrânețe și de armă populară de apărare. Până târziu, în a doua jumătate a secolului trecut, țăranii români, dar nu numai ei, călătoreau mult, parcurgând mari distanțe pe jos, în orice anotimp, pe orice vreme, ziua și noaptea. Bota, cârja, toiagul îi însoțeau mereu și pretutindeni. Despre toiag, Mircea Eliade scria: "Astfel a rămas arma țăranilor români (plugari și păcurari) de-a lungul întregului Ev Mediu și până în timpurile moderne și mai este încă arma specifică în jocul tinerilor (călușari) în care subzistă mereu amintirea confreriilor inițiatice" (Eliade, p.28). Toiagul a avut și are și în prezent valoare de semn distinctiv și de simbol al unei demnități sau autorități. Moise, prin intermediul căruia Dumnezeu a dat poporului ales Legea, avea toiag de conducător. Puterea miraculoasă a Domnului se arată fiilor lui Israel prin toiagul lui Moise, cu care conducătorul legiuitor și prooroc, domnul și eliberatorul, desparte apele ca să treacă poporul "prin mijlocul mării ca pe uscat". (Ieșirea, cap. 14). Un fapt la fel de neobișnuit are loc în alte împrejurări: "Apoi și-a ridicat Moise mâna și a lovit în stâncă cu toiagul său de două ori și a ieșit apă multă și a băut obștea și dobitoacele ei" (Numerii, cap. 20). Înaltele fețe bisericești, patriarhul, mitropolitul, episcopul, precum și unii monahi poartă toiege ca semne distinctive ale funcției și autorității lor în cadrul ierarhiei instituției respective. Sfetnicii și dregătorii regilor daci și, de asemenea, boierii de la curțile domnilor feudali români purtau toiege caracteristice. Ion Neculce povestește că "Gheorghe Ștefan-Vodă, când era logofăt mare, au fost ședzând în divan cu toiagul în gură. (I. Neculce, O samă de cuvinte, XXX). Păcurarul din colindele mioritice ardelen, alături de nelipsitul său fluier poartă cu sine lancea sau bota, celălalt obiect specific ocupației care, în împrejurările unei eventuale înmormântări ce ar avea loc departe de comunitatea sătească de origine, poate substitui crucea, simbol creștin așezat la capul mortului:

Bota mea cea luce

Mi-o puneți de cruce!

În diferite regiuni ale țării circulau și mai circulă credințe și practici în scenariile cărora bota, toiagul, nuiaua, crenguța îndeplinesc funcții magico-rituale. În satul Boj din județul Cluj, primăvara, când apar primele flori și frunze pe arbori, când ies oile la păscut, băieții de 6-7 ani erau loviți ușor, dar totuși să simtă durere, cu o nuia de salcă înflorită, ca să fie buni și să crească mari. Se zicea că sunt "prișcăliți". Mai demult, când ritualul își păstra funcția inițiativă, această bătaie era executată de către tată. Am prins numai palide urme ale acestui obicei. Ne amintim că, înainte de război, în împrejurări ca și cele arătate mai sus, feciorășii de 14-15 ani, jucându-se, își asumau rolul de părinte și ne prișcăleau pe noi, cei mai mici, cu nuiele de salcă înfrunzite și înflorite, din care, apoi, ne făceau fiecăruia câte un flișcoi și fluieram de răsuna satul. Astăzi obiceiul s-a stins, supraviețuind numai cuvântul "a prișcăli" și termenii derivați: prișcălit, prișcălire. În mediul urban din Transilvania, de Sfântul Nicolae, copiii sunt atinși cu nuiele de mestecăn care ar avea virtutea de a le da putere și sănătate, i-ar ajuta să crească mari și cuminiți. Aproape nimeni nu mai crede în mod real în puterile ascunse ale nuielelor din care se fac măturoaie și, totuși, fiindcă oamenii așa au apucat să facă și pentru a crea copiilor o emoție în plus și o bucurie înaintea dimineții în care își vor afla ghetetele

Cânele care bate

Nu muscă

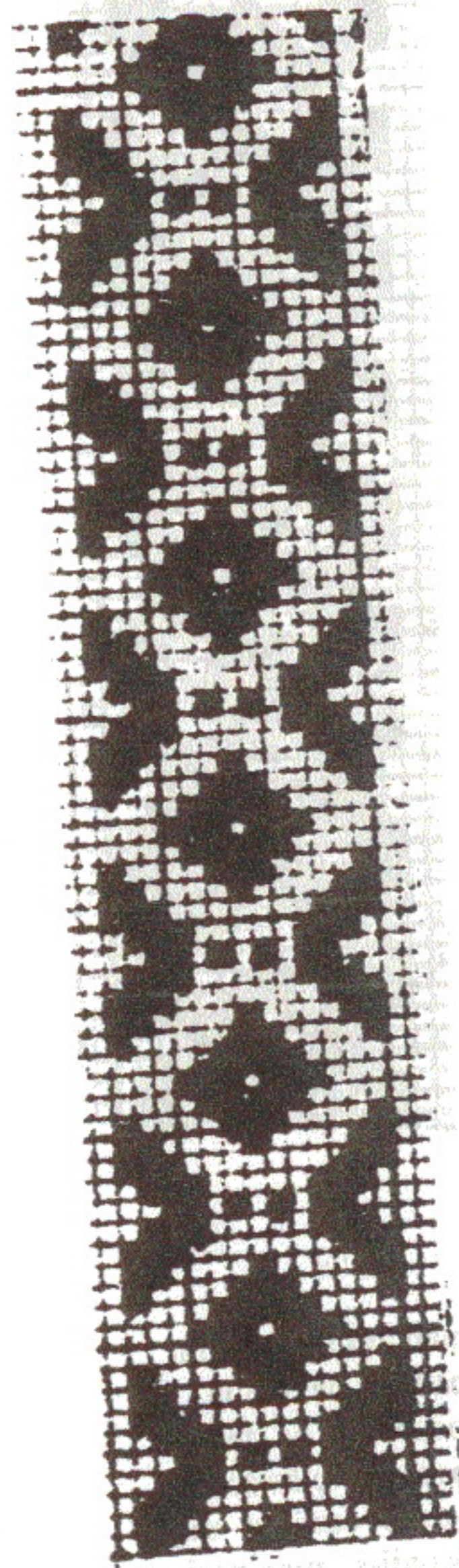
P-amândoi i-aș târgui
Macar cât de scumpi ar hi,
Ochii mândrii și gura
P-amândoi i-aș cumpăra
Macar cât de scumpi i-ar da.
Colecția MIRCEA RADU, Ungureni.
De la Maria Buda, 45 ani, 1969.

1607.

Pântru mândru care-mi place
Nici părinții n-au ce-mi face,
Nici bdirău satului,
Nici domnii statului:

Domnii stau și legiuiesc,
Eu cu mândru mă ibăsc.

Colecția GEORGETA MARIA IUGA, Borșa.
De la Ileana Danci, 47 ani, 1981.

1608.

Măi Făgetu cu valea,
Spune-mi ce te-oi întreba:
N-o trecut p-aici badea?
De-o trecut să mă grăbesc,
De nu, să-l mai agodesc.

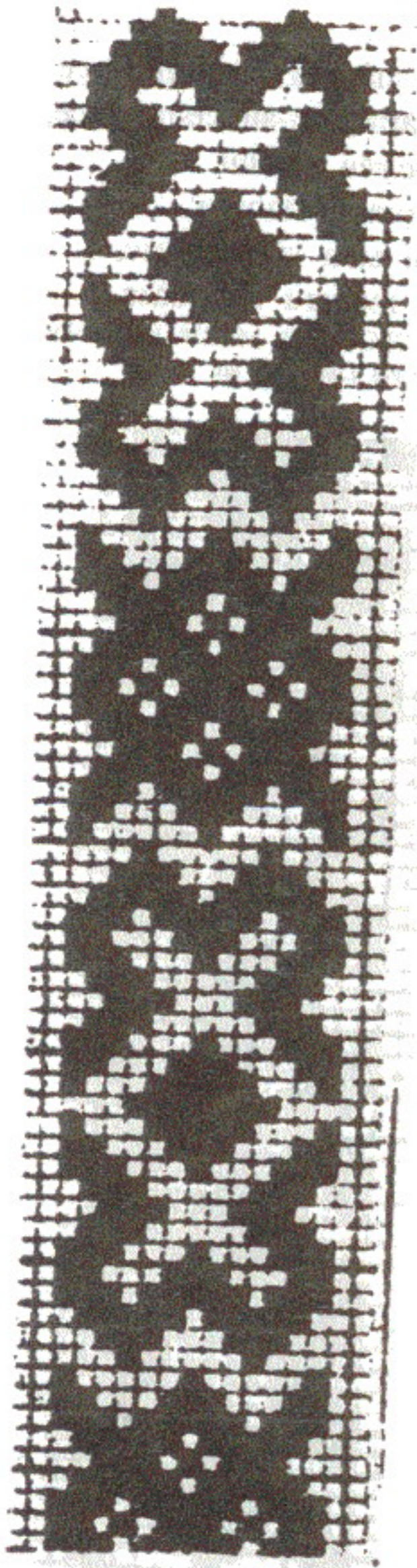
Colecția GEORGETA MARIA IUGA, Borșa.
De la Ileana Danci, 47 ani, 1981.

1609.

Cât de bine-i când ești mic
Că n-ai grijă de nimic,
După ce te-ai făcut mare
Te trage doru pân vale.

Colecția DUMITRU IUGA, Săliște de Sus.
De la Dumitru Iuga, 58 ani, 1968

1610.

Hai, mândruță, să fugim
Pân pădure de mălin,
De coconi să ne ferim
Că coconii-s blăstămați
Și ne-or povesti în sat,
Că coconii-s mincinoși
Și ne-or spune la a noastră.

Colecția ION VANCEA, Sârbi.
De la Vasile Dunca, 88 ani, 1976.

1611.

M-o mânat mama la vie
După struț lui Vasalie;
Coborând din vie-n jos

pline cu daruri, obiceiul rămâne, nuielele vopsite argintiu se cumpără și se folosesc. În sudul României, la București și în tot Bărăganul, se obișnuiește ca, în zilele de dinaintea Crăciunului și până la Anul Nou, să se ia crenguțe de vâsc, să se ducă în casă și să se așeze într-un loc luminat și la vedere. Adesea ele sunt atârinate de lustre. Aceste crenguțe, care rămân verzi, aduc celor din casă spor și noroc în tot ce fac, sănătate și bucurie. Conferindu-li-se astfel de puteri binefăcătoare, se înțelege lesne de ce sunt culese și duse în case tocmai în perioada atmosferei sărbătorești de Crăciun și Anul Nou, când toată lumea își îndreaptă gândurile înainte, spre bine, își pune noi speranțe, se transmit și se primesc urări și se sorcovește. Toiagul sau bota sunt prezente și în desfășurarea datinei colindatului, precum și în cadrul ritualului de înmormântare.

În Boj, sat așezat la marginea de vest a Câmpiei Transilvaniei, la 20 Km sud de Cluj- Napoca, colindatul era organizat în cete pe următoarele grupe de vârstă: copii mici, fete și băieți până la 9-10 ani; feciorași sau copii mari, numai băieți între 11 și 15 ani; feciorii de peste 16 ani, neînsurați, dar intrați în joc, care se organizau în cete cu muzicanți și colindau mai ales fetele; "bătrânii", adică cei maturi, căsătoriți, de toate vârstele, bărbați și femei care formau cete după criteriile vecinătății, rudeniei, prieteniei și stării sociale și colindau aproape numai între ei. Pentru subiectul nostru interesează colindatul feciorașilor de 11-15 ani, despre care, în însemnările noastre, am notat ceea ce urmează.

Băieții mărișori, de la 11 la 15 ani, se organizau în cete de câte 4 până la 8-10 inși, după criteriul vecinătății, al rudeniei și al prieteniei. Fetele de aceeași vârstă, în rarele cazuri când colindau, megeau separat. Acești feciorași colindau de pe la ora 4 de după amiază și până seara către ora 10-11, uneori chiar mai târziu, după buna dispoziție și starea vremii.

Satul se întinde pe dealuri și avea un mare număr de copii și tineri. Se formau până la 30 de cete care-l împânzeau. În liniștea serii și a nopții, din toate părțile răsunau vesel colindele și mulțămitele. O atmosferă solemnă de înălțare sufletească și bucurie cuprindea firea și oamenii. Feciorașii colindau tot satul și nu umblau cu straița, ci cu bota. Fiecare purta o botă lungă cât stăpânul ei, special și din timp pregătită. Bota se făcea dintr-o tulpină sau creangă tăiată din arbori de orice soi exista în acest sat fără pădure. Erau preferate crengile drepte și netede de alun care nu se prea găseau. Nu se foloseau nici salcia nici plopul pentru că, fiind arbori de apă, aveau lemnul prea moale și se îndoiau ușor. Bota era ceva mai groasă decât o mătură, era dreaptă și netedă, împodobită cu creștături de forme variate: romburi, inele(cercuri) și serpentine tăiate în coajă. La o palmă de la capătul de jos se băteau cruciș două cuie destul de lungi printre care se înfășura o funie de paie, papură sau de rogoz sau cârpă curată. Pe acest suport format de cuie și împletitura respectivă se așezau colăceii băgați pe botă. Când bota se umplea, colindătorul o golea acasă ori la altcineva. Aceste cete de copii mari cântau colinde adevărate, de regulă cele cu subiecte religioase. Colindătorii se considerau băieți mari. Îi imitau pe feciori și se pregăteau să intre în rândurile acestora. Erau bine organizați și se știau comporta cum se cere. Gazdele îi dăruiau numai cu colaci anume făcuți. În foarte rare cazuri erau chemați în casă și serviți cu câte un păhărel de vinars și cu cozonac.

Colindatul cu bota ne amintește de pițărâi, "copiii colindători" din partea de vest și sud-vest a țării, ca și de cei din valea Timocului, unde bățul numit "colindă" cu această ocazie, nu este purtat de toți colindătorii, ci numai de unii din ei, îndeosebi de cei cu ranguri, fiindcă numai în funcțiunea lor, aceea de a întoarce focul, de a lovi vitele, coarda casei își îndeplinește misiunea magică. Acest băț este făcut de preferință de alun, considerat ca având virtuți magice deosebite. (Buhociu, p. 52). Se pare că bota pentru colăceii a feciorașilor din Boj, prin 1945-1948, când și noi am purtat-o, își pierduse orice funcție magică și rămăsese doar un obiect de recuzită prezent în datină pentru a arăta deosebirea dintre cetele de copii mari, aspiranți la rangul de feciori, și cele de copii mici, colindători cu straița. Bazându-se pe cunoașterea unei vaste informații, Octavian Buhociu susține că "s-au remarcat relații între bățul colindă și alte obiecte asemănătoare și cu caracter magic, cum sunt de pildă stâlpii de mormânt, stâlpii-troițe de la răscruci sau stâlpii ce susțin de pe balcon acoperișul casei". (Idem, p. 53). El consideră că aici ar fi vorba de diferite obiecte care indică prezența thyrusului trac, "variat ca formă și rol" (Ibid.).

Nu sorbi
Până nu-i sări

Și nu mânca
Până nu-i lucra.

"Thyrul este, în genere, o creangă, de preferință de brad, fiind copac mereu verde, curățită de frunze, cu un fruct legat la capătul superior, sau o trestie cu păpușa ei în vârf. Cu timpul ramura a devenit un băț, evoluind ca formă, dar fără a ieși din rădăcina lui vegetală" (Buhociu, p.54).

Lumânarea care se așează în mână, pe pieptul sau la căpătâiul mortului se cheamă și ea toiag. (v. DEX). E, poate, toiagul care-l însoțește pe om în ultima sa călătorie, cea mai lungă și fără întoarcere. În Oltenia, la Moșii de Crăciun, "copiii înfig bețe înflorate, numite colinde, pe morminte, după ce mamele lor le-au dat câte un colăcel" (Buhociu, p.88). La Beica de Sus, în județul Mureș, la înmormântări, până în 1940, în afară de prapuri și sfeșnice, se obișnuia a se duce și un toiag. Acesta era un băț înalt cât omul. La mijlocul lui se lega un ștergar peste care se așeza un colac introdus pe toiag și, pe capătul de sus, se pune și aprindea o lumânare. Toiagul era dat în grija unui bărbat care îl ținea în poziție verticală, veghea ca lumânarea să nu se stingă, îl purta până la cimitir. Primea drept pomană ștergarul și colacul. (Beica de Sus, jud. Mureș, 2001, de la Anica Borda, 81 ani). Toiagul și nuiua, bățul de diferite forme, au constituit timp îndelungat instrumente de aplicat pedepse corporale răufăcătorilor și copiilor leneși sau neascultători. O carte a Căimăcăniei Țării Românești din decembrie 1756 stabilește pedepse pentru cei care taie și strică pădurile. Printre altele, se spune: "țigan fie sau român, să fie pus acolo și să i se facă certare cu cincizeci de toiage" (Amza, 1994, p. 15). Obiceiul de a "certa" cu toiagul pentru îndreptarea răului s-a așezat viguros în practica unor organe de ordine, căci eram copil de vreo 7-8 ani când tata povestea că un șef de post sancționa hoții de găini cu câte 25 de lovituri la fund ca să le treacă pofta de "țubace". Aceasta se petrecea prin 1930. În ceea ce-i privește pe copii, școlari sau nu, bătaia cu nuiua li se dădea pe baza unor "argumente" părintești, foarte bine gândite ca: bătaia e ruptă din rai; unde dă părintele nu doare, ci crește etc. În școală, până la ultimul război și câțiva ani după acesta, folosirea nuiiei și a altor obiecte "educative" similare era, pentru unii dascăli, o veritabilă metodă didactică aducătoare de succese. Mai menționăm "botezul" vânătorilor ca obicei vesel și cu înțelesuri. În breasla vânătorilor nu se intra fără acest "botez", care consta în lovirea adevărată, nu formală, a candidatului la fund, de un număr de ori, în răsul general al participanților puși pe chef, după încheierea vânătorii la care a participat ca novice și a lovit ținta și cel în cauză.

E uimitor de interesant cum o serie de obiecte legate între ele prin materialul din care sunt făcute și prin forme asemănătoare, în epoci, în medii și în împrejurări diferite îndeplinesc funcții foarte variate. De la toiagul miraculos al lui Moise până la cel cu care sunt "certați" prădătorii pădurilor sau "găinariii" e o cale lungă. Această mare diversitate de roluri care au stat și stau încă în sarcina obiectelor aflate în câmpul semantic al termenului toiag ne vorbește, direct sau indirect, despre vremuri de demult, despre credințe și mentalități, despre obiceiuri și deprinderi, despre practici și relații interumane, despre gândire, cunoaștere și educație etc.

Credeam că o cercetare cuprinzătoare a acestei teme, despre care am notat și noi câte ceva nu ar fi lipsită de interes și de satisfacții.

Note:

1. În emisiunea "Jurnal de prânz" difuzată de TVR1 în 26 septembrie 2002, orele 14, s-a spus că în satele Pianu de Jos și Pianu de Sus din județul Alba, la mormintele bărbatilor se pune un stâlp de lemn sculptat. Pe el este încrestat cu cifre romane numărul treisprezece, așa cum acesta apare pe cărămizile rămase de la romanii ce alcătuiau Legiunea a XIII-a Gemina, cu reședința la Apulum. În timpul relatării s-a redat imaginea unui cimitir. Am putut observa clar că la morminte există două semne: crucea de lemn obișnuită, pentru femei, simbolizând ființele care duc greul vieții și stâlpul, însemnând că bărbatul, în viață, este stâlpul casei. Un preot român ortodox a precizat că obiceiul de a pune stâlpi și nu cruci la mormintele bărbatilor este acolo o tradiție. Biserica l-a acceptat, deoarece nu contravine dogmelor, și nici ritualului de înmormântare.

2. O prezentare detaliată și concretă a temei lumânării numite toiag, ca obiect ritualic de înmormântare face S.FI. Marian în "Înmormântarea la români", Editura "Grai și Suflet-Cultura Națională", București, 1995, p. 102-106.

3. Bibliografie

1. Amza, Tudor, "Țigani, o lume a contrastelor", Editura Georgiana, f.l.1994

2. Biblia sau Sfânta Scriptură, Institutul Biblic și de Misiune al B.O.R., București, 1968.

3. Buhociu, Octavian, "Folclorul de iarnă, ziorile și poezia păstorească", Editura Minerva, București, 1979.

4. Eliade, Mircea, "De la Zamolxis la Genghis-Han", București, 1980.

M-am tâlnit cu-un om frumos,
M-am scăpat la sărutat,
M-o văzut mama din prag,
Mama o spus câtă tata,
Tata o spus la surori,
Surioara cea mai mică
De mânucă m-o luat
Și prin casă m-o purtat.

Colecția GEORGETA MARIA IUGA, Borșa
De la Ileana Danci, 47 ani, 1981.

1612.

Cât i Sighetu de mare
Nici o fată drăguț n-are,
Satu meu i sat micuț -
Tată fata-i cu drăguț,
Numa eu am numa tri -
Ce m-oi face cu dânșii?
Pe Ilie-l mân la zie -
De-acolo să nu mai zie,
Pe Petru îl mân la moară -
Cadă ptiatra și-l omoară:
Vasalie-m trebe mie.

Colecția GEORGETA MARIA IUGA, Borșa
De la Ileana Danci, 47 ani, 1981.

La prost să nu-i furi traista
Că și-o pierde el.